

JOSEF HŮRSKÝ

KARTOGRAFICKÉ DÍLO FRANTIŠKA RAFFELSPERGRA (1793—1861)

Josef Hůrský: The cartographical work of Franz Raffelsperger (1793—1861). Geogr. Čas., 33, 1981, 3; 18 references.

In 1837, Franz Raffelsperger introduced the so-called typometric method of map reproduction. His activity as cartographer may be divided in two roughly equally long periods. Within the first period he elaborated 20 traffic maps — maps of stage-coach routes. In the second period he published 38 geographical maps for general use and especially for geography teaching, which, due to the new reproduction method were produced at a very low cost. These maps were issued in several, up to 10 editions. Some of his traffic maps have served as sources for historico-geographical studies. The maps 19a and 19f of the Atlas of Czechoslovak History provide evidence of this fact.

V červenci letošního roku uplynulo 120 let od smrti rodáka a čestného občana slovenského města Modry, kartografa a geografa Františka Raffelspergra. Jeho jméno je v odborné literatuře uváděno především ve spojitosti s uplatněním tzv. typometrického způsobu tisku map, avšak přínosem jsou i jeho dopravní a jiné mapy. Historikům kartografie a katalogizátorům v mapových sbírkách je znám jako velmi produktivní autor (resp. sestavovatel) a vydavatel, z jehož zhruba 60 mapových titulů byla téměř polovina vydána opětovně, některé až desetkrát. Srovnávací rozbor všech téměř 300 variant daných jednotlivými edicemi (resp. jen náklady), lišících se v mnoha případech jen nepatrně, by nebyl prakticky uskutečnitelný již proto, že se jich značná část nedochovala. Mnohé ze znovu vydávaných map jsou známy jen z některých pozdějších vydání, nikoliv ve vydání původním.

V Raffelspergrově kartografické činnosti lze rozlišovat dvě období. V prvním byl podněcován téměř výlučně zájmem o rozšíření a zdokonalení cestovních možností v tehdejší monarchii. Byl by se nepochybně dostal do národohospodářských dějin jako zakladatel ekonomiky cestovního ruchu v Rakousku, kdyby mu byl vídeňský magistrát nezamítl žádost o souhlas se zřízením cestovní kanceláře. Z detailního a na svou dobu (r. 1828) prozíravého a předvídavého zdůvodnění žádosti lze soudit, že by se tím byl v Rakousku předstihl vývoj ve zmíněném smyslu o několik desetiletí. V tomto starším období se omezil na kartografii dopravní či přesněji cestovní.

V naší literatuře se Raffelspergrem zabývali dva autoři, a to oba v rozsahu přibližně jedné tiskové strany. U příležitosti 175. výročí narození v r. 1968 Raffelspergra vzpomněl L. Martinček novinářským příspěvkem *Modranský*

vyndálezca a v rámci článku o poštovních mapách uložených v Poštovním muzeu v Praze se některými jeho pracemi zabývala v r. 1980 A. Klokočnicková. Nejstarším rakouským publikovaným pramenem informací o Raffelspergrovi je dvoustránkové podání otištěné již 11 let po jeho smrti, tj. v r. 1872, ve Wurzbachově biografickém lexikonu. Autorem relativně nejobsažnější nepodepsané charakteristiky o 7 stranách je s velkou pravděpodobností H. Hofmann, ředitel jedné z vídeňských knihoven, jenž o čtyři léta později psal o Raffelspergrovi znovu, byť podstatně stručněji. Bylo to u příležitosti 80. výročí udělení císařského patentu Raffelspergrovi na nový způsob reprodukce map. Jedinou publikovanou grafickou ukázkou z jeho mapové tvorby obsahuje příruční kompendium tématické kartografie, které v r. 1966 vydal profesor kartografie na vídeňské universitě E. Arnberger. Text je však sotva na půl strany a výběr metodicky charakteristických prací není zcela výstižný (str. 97, 128 a příl. VI).

Protože příspěvky o Raffelspergrovi uvádějí sotva třetinu jím vydaných map, bylo jedním z hlavních cílů této stati dopátrat se pokud možno všech. Byly uspořádány, včetně map u nás nezjištěných a map zcela neznámých, do jednotně pojatého seznamu. Zásada chronologická, již se právem dává přednost, vyžadovala určit u map, u nichž není letopočet uveden, co nejpravděpodobnější dobu vydání. Takových map je dobrá čtvrtina, avšak u většiny známe léta pozdějších vydání a tak lze počítat s pravděpodobnou chybou snad ± 1 rok.

U nás chová největší počet Raffelspergrovy map někdejší Státní mapová sbírka v Praze, spravovaná nyní — stejně jako fondy někdejší mapové sbírky Národního muzea, jež jsou ve zmíněném smyslu hned na druhém místě — pražskou odbočkou Geografického ústavu ČSAV v Brně. Po dokončení katalogizace některých jiných fondů starých map (v Bratislavě aj.) se jistě objeví další u nás zatím nezjištěné Raffelspergrovy mapy.

Raffelsperger byl velmi výkonný i jako odborný spisovatel. Úvaha o jeho pěti velkých a třech menších publikacích by se ovšem již vymykala danému tématu, rozhodně by však tyto práce zasluhovaly souborné hodnocení. Zde o nich budou jen stručné zmínky v rámci přehledu Raffelspergrovy životních osudů. Narodil se, jak již na začátku uvedeno, v Modre, a to 23. září 1793. Zemřel ve Vídni 14. července 1861. Za krajana ho můžeme považovat jen v širším smyslu tohoto slova, neboť žil patrně již od chlapeckých let s rodiči ve Vídni. Navštěvoval tam gymnázium u sv. Anny a reálnou akademii. Na otcovo přání se měl stát obchodníkem, a proto se mu již od jinošských let poskytovala možnost cestovat. Ze zahraničních zemí navštívil nepochybně především Francii. Účastnil se pak na stavbách mlýnů, sádroven ap., což dalo opět podnět k cestování, tentokrát za odborně technickými zkušenostmi „do Čech, na Moravu, do Štýrska a Uherska“, což však využil hlavně k „získávání bohatých znalostí zeměpisných a geognostických“ (Hofmann 143). Cesty do Uher měly mj. jistě za cíl Banskobystricko a kraj jeho rodiště. O tom, která místa navštívil v Čechách a na Moravě, se zprávy nedochovaly. Budování technických zařízení ho uspokojovalo zřejmě tak málo jako obchodní podnikání. Stále více usiloval o zaměstnání, které by mu skýtalo možnost soustavného styku se světem. Podařilo se mu to až po letech vstupem do služeb ústřední císařských pošt ve Vídni, a to do jeho „vozového ředitelství“, jemuž podléhala veškerá poštovní osobní doprava v monarchii.

Jak velkou cenu byl Raffelsperger za uplatnění na úseku osobní dopravy ochoten zaplatit, vyplývá z faktu, že se ve svých 27 letech nezdráhal nastoupit jako bezplatný a ve služebním pořadí až jedenáctý praktikant. K rozhodnutí nepochybně přispělo, že se právě chystala velká reforma poštovní osobní dopravy, jež předpokládala omezení rozsáhlých pravomocí dědičných poštovních úředníků aj. Jejím otcem byl opočenský rodák M. O. Ottenfeld, k němuž o 16 let mladší Raffelsperger vzhlížel s velkým respektem a oddaností.¹ Když na sebe záhy upozornil velkou agilností a dobrými jazykovými znalostmi, zvláště francouzštiny a italštiny, byla mu svěřována jednání s úřady zemských pošt nejen v rámci mocnářství, ale i v zahraničí. Seznámil se s poměry především v severní Itálii, Bavorsku, Württembersku a Švýcarsku, zvláště ho však zaujala poštovní doprava ve Francii. Tam byla tehdy právě vydána Gouinova kniha o vývoji francouzských pošt, kterou Raffelsperger neprodleně přeložil. Zatím co se jeho publikace tiskla, Ottenfeld proti nedůvěřivé a těžkopádné dvorní byrokracii začal prosazovat rychlíkovou poštovní dopravu, a to nejdříve v Vídni do Brna, Bratislavy a Prahy. Po uvedení několika dalších tratí do provozu nakreslil a v r. 1826 vydal Raffelsperger své první tři mapy. Tyto a další mapy spolu se zmíněným překladem a agilností mu dopomohly již kolem r. 1828 k členství v pařížské Geografické společnosti. Později se však Raffelsperger stal ještě členem zeměpisných společností v Berlíně a ve Frankfurtu n. M. a nakonec i ve Vídni, kde k založení společnosti dokonce osobně přispěl.

V poměrně krátké době připravil do tisku první svazek třídílného *Cestovního sekretáře, geografické poštovní příručky pro cestující, obchodníky, kupce a úředníky pošt*.² V roce, kdy první díl vyšel, získal jako potvrzení svých zásluh měšťanské právo v císařské metropoli a o rok později (1830) čestné občanství rodného města Modry. Po vydání třetího svazku mu město Vídeň propůjčilo desetinásobnou zlatou salvátorskou medaili. Zlatých záslužných medailí se mu dostalo i od několika králů a od papeže. Také jeho existenční postavení se v důsledku toho zlepšilo, neboť dosáhl — patrně r. 1832 — úřední hodnosti oficiála dvorní účtárny c. k. pošt.

S odstupem doby se nám jeví jako neúměrné, že se mu oproti těmto mnoha počtám dostalo jen jednoho obdobného uznání za zmíněný novátorský čin, za technické zdokonalení a široké uplatnění typografie při reprodukci map. Otázku zřejmě promýšlel již po léta a cíle dosáhl teprve po mnoha zkouškách. Dospěl k němu však se vši pravděpodobností zcela samostatně, i když se o tom někdy zapochybovalo. Poukazovalo se totiž na to, že již v r. 1776 byla v Karlsruhe ve francouzském znění vydána Přípravná esej k typometrii čili

¹ O tomto vztahu svědčí např. velmi zdovořilá dedikace Ottenfeldovi jako „c. k. skutečnému dvornímu radovi a nejvyššímu dvornímu správci pošt“ ve třísvazkovém „Cestovním sekretáři“ z let 1829—1831. Spolupráce však časem zřejmě slábla. Ottenfeld neměl asi plnou důvěru v nový způsob reprodukce map, neboť kresbu velké mapy poštovní sítě z r. 1840 — jež se tiskla jednobarevným tradičním způsobem a s rytým písmem — svěřil E. W. Piskaczovi.

² „Cestovnímu sekretáři“ o více než 1500 stranách nelze upřít bohatost a rozmanitost obsahu i po zeměpisné stránce. V podstatě se v něm odráží to, co měly skýtát služby Raffelspergrem plánované cestovní kanceláře (cennou pomůckou je také poštovní slovník v druhém svazku). Jako varianta vyšly v r. 1834 „Zeměpanské jízdní pošty“.

k možností tisknout mapy po způsobu tiskařů od A. G. Preusche³. Za relativně výstižný lze přijmout úsudek K. Falkensteina, jenž vydal tři léta po vytištění Raffelspergrovy první *Typografické mapy* svou knihu o dějinách knihtisku. Přiznává v ní (str. 578 n.) Raffelspergrovi zásluhu o praktické uplatnění nové metody a soudí, že o pokusech provedených o více než půl století dříve nevěděl, tj. že zmíněnou Preuscheovu úvahu nečetl. Význam nové techniky spatřoval Falkenstein ve snížení nákladů, tj. v podstatně nižší ceně, dále ve zřetelnějším popisu, který bylo navíc možno snadno korigovat a měnit, a v důsledku toho také ve snadném pořizování jinojazyčných mutací map. Raffelsperger si skutečně dal zhotovit pět zcela nových, tzv. geografických abeced, jejichž zkušební otisky v r. 1838 samostatně publikoval.

V polárním protikladu k názorům Falkensteinovým a Hofmannovým je stanovisko W. Horna. Ve svém článku o typometrii z r. 1948 nehodnotil Raffelspergra dosti objektivně, jestliže se o něm zmínil jen jednou poznámkou pod čarou. Je s podivem, že se tento, jinak až pedantsky důkladný autor, neseznámil s většími mapovými pracemi Raffelspergrovy, nýbrž že se omezil na jednu malou ukázkou v kvartovém formátu, zařazenou do zmíněné Falkensteinovy publikace.⁴ Snad Horna popudilo, že je na této ukázce Raffelsperger označen za vynálezce, což ovšem znělo zbytečně sebevědomě. Ještě je snad vhodné připomenout, že Raffelsperger v prvních letech nepoužíval termínu mapa typometrická, nýbrž jen názvu mapa typografická, někdy dokonce mapa typografovaná, což bylo skromnější a nakonec i výstižnější, když typometrii v podstatě omezoval na popis (písmo) mapy. K označení mapa typografická se dokonce v pozdějších letech vracel. Pro své vydavatelsko-tiskárenské zařízení užíval po určitou dobu označení typo-geografické.

Ve Wurzbachově biografickém lexikonu se soudí, že z Raffelspergrových map první mapou v typografickém provedení bylo znázornění přepravních zařízení mezi Vídní a provinciemi z r. 1835. Dopravní uzel metropole je znázorněn na způsob influenční mapy. Raffelsperger sám však název první typografická mapa dal mapě vydané až v r. 1837. Tato relativně velká Generální poštovní mapa Rakouského císařství, složená ze čtyř listů, znamenala oproti jeho o rok dříve vydané Přehledné mapě poštovních silnic a železnic výrazný pokrok. Generální mapa vyšla znovu — s opravnými doplňky a s kombinací čtyřbarevného tisku s ručním kolorováním — o dvě léta později a na průmyslové výstavě ve Vídni v r. 1839 se jí dostalo záslužné medaile.⁵

³ V témže roce vytiskl Haase v Basileji typometrické mapky Sicílie a kantonu Basilej. Základní myšlenka metody však datuje ještě o dvě léta dříve (J. H. Jreitkopf v Lipsku, 1774. Srv. Hofmann, str. 143).

⁴ Mapa okolí Lipska se prodávala — jak svědčí inserce na obálce atlasu „Austria“ (1843) — také samostatně. Obdobně tomu bylo s jinými mapami kvartového formátu, k nimž náleželo i znázornění francouzského departementu Seine, pařížských opevnění, okolí Varšavy, jakož i plány Vídně a Budapešti. Jsou to však znázornění — stejně jako mapka Sicílie z r. 1830 a snad ještě některé další — pod stanoveným velikostním minimem, takže do příloženého seznamu Raffelspergrových map nebyly pojaty.

⁵ V úředním příspěvu k vyznamenání se čte mj.: „Vynález slouží ke cti rakouského průmyslu o to více, že stará proslulá knihtiskárna Didotova vynaložila na četné pokusy k nalezení vhodného typometrického tisku map mnoho tisíc franků“. (Hofmann, str. 143, pozn. 2).

V té době došel Raffelsperger k přesvědčení, že jeho styk se sazeči a tiskaři by měl být bezprostřední a že by tedy měl mít vlastní tiskárnu.⁶ Byl si také jist, že se mu podaří za pomoci typometrického tisku podstatně uspišit obecnou popularizaci mapy, tj. vydávání velmi levných map ve velkých nákladech. Císařské královské privilegium výlučného oprávnění, které mu bylo uděleno 18. 2. 1837 na tři roky a pak se na další tři roky prodlužovalo (Jahrbücher, 20:379, 431), týkalo se typometrických map, ale nikoliv provozu tiskárny, a zvláště pak tisku textů.⁷ Na to s důrazem poukazovalo sdružení vídeňských tiskařů. Vydání příručky zeměpisu Rakouské monarchie mu ještě prošlo, avšak nikoliv už statistický přehled Evropy, daný do tisku v srpnu 1843. Dvousvazková publikace se v předmluvě odvážně prohlašuje za doprovodný text k Raffelspergerovým atlasům Austria (s 15 listy) a Evropa s plánovanými 25 mapami, z nichž ale vyšlo jen několik, ježto jej v podstatě mohla nahradit Raffelspergerova velká mapa Evropy o 24 listech.

Videňští tiskaři prohlásili ve své stížnosti Raffelspergerovo pojetí doprovodného textu k mapám za příliš široké a tisk takových textů v jeho tiskárně za neoprávněný. Když to poté, kdy mu byla úřady zamítnuta žádost o prominutí tiskařské učební doby a o povolení provozu s pěti až šesti tiskařskými lisy. (Mayer str. 221 n. podle Registratury dolnorak. místodržitelství, sv. B 7, č. 60324, 61952 a 7914/1844 a 1240/1845.) Nakonec vybojoval aspoň kompromisní řešení, že mu totiž bylo výjimečně povoleno tisknout i texty, avšak úměrně k příslušným topografickým mapám a jen pro vlastní účely. Raffelsperger však již v následujícím roce [1846] žádal o souhlas, aby mohl tisknout pro zahraniční zákazníky, případně aby mu bylo dovoleno převést tiskárnu i s jejími 15 zaměstnanci do Lipska. Žádosti vyhověno nebylo. (Mayer str. 223, podle Registratury vídeňského magistrátu sv. H 64, č. 33253/1846.) Připomeňme ještě, že Raffelsperger usiloval také o monopolní prodej svých map.⁸ V záhlaví mnoha z jeho map se uvádí jako místo, kde je lze koupit, jen jeho vy-

⁶ Raffelsperger tiskárny opětovně měnil. Svou první mapu dal tisknout u litografa Aichingera, přílohu „Knihy poštovních silnic“ u J. P. Solingera, mědirytiny dal zhotovit u „vdovy Stöckholzerové z Hirschfeldů“ atd. Nejdéle setrval u firmy „Mansfeld a spol.“, jeho první typometrická mapa se však tiskla v závodě vdovy po A. Pichlerovi.

⁷ Nejčastěji se uplatňoval oficiální název tiskárny První c. k. výlučné privilegované typografické umělecký ústav. (Tiskly se v ní občas i portréty a ozdobné tisky.) Později se objevuje označení umělecká tiskárna a nakonec Civilně geografický ústav, když se Raffelsperger po osudném počátečním přecenění svých komerčních vloh znovu pokusil být i nakladatelem. Občas se v názvu objevily i tvary geografická typografie, typografické mapy ap. Naproti tomu v období finanční tísně rezignoval Raffelsperger i na své autorství, když tiskl pro jiný závod, jako tomu bylo např. u mapy Special-Karte des Königreiches Böhmen pro nakladatelství C. W. Medau, sídlící v Praze, Litoměřicích a Teplicích. Mapy tohoto typu tj. bez autora, lze ovšem objevit jen náhodou.

⁸ V mnoha případech se pod titulem mapy uváděla prodejna J. Bermann a syn, Příkopy, U zlaté koruny 619. České vydání Moravy, jakož i francouzské a italské mutace map, odkazují na sklad na náměstí č. 17. Záhy po zakoupení tiskárny se Raffelsperger zařídil i na vlastní prodej, a to většinou souběžně, ale po určité době i výhradně. Zhruba po deseti letech přemístil svůj závod z Panské ulice ve čtvrti Leopoldstadt (Herrengasse 237) do ulice Tří mouřenínů (Dreimohrengasse 129) ve čtvrti Rossau.

davatelsko-tiskařský závod. Koncem čtyřicátých let se jako zahraniční kolpoltér uplatnila Zimmermannova oficína v Londýně, na Tavistock Row, resp. v Duke Street (Brit. Museum).

Po zmíněném úředním ultimatu z r. 1844 bylo ovšem beznadějně uvažovat o tom, že by se v tiskárně tiskl jeho velký geograficko-statistický lexikon Rakouska o šesti svazcích a s více než 5000 stranami. Vycházel od r. 1845 do 1853 a byl u svazků I—IV vybaven celkem 11 mapovými přílohami, z nichž některé byly dvou — nebo i čtyřlísté.

Revoluční hnutí r. 1848 způsobilo, že poslední svazek lexikonu vyšel s velkým zpožděním, ale současně podnítilo Raffelspergra k politické činnosti. Založil časopis *Nestranník* (*Der Unpartaische*) a odhodlaně bojoval proti sociálně nezdravým vztahům u nižších a středních vrstev státních úředníků. Jeho snahy, které bychom dnes nazvali raně odborářské, se přirozeně setkaly s odporem konzervativních vrstev. Politická reakce, jež nastoupila, měla jistě na jeho činnost značný vliv.⁹ Přípravoval další vydání různých map, a to prokazatelně aspoň do r. 1858. Také jeho majetkoprávní vztah k tiskárně se změnil, patrně ji pronajal nebo byl tichým společníkem. Rozhodně si však v ní zachoval jistý vliv, neboť tam až do své smrti dával bezplatně tisknout pozvánky a jiné tiskoviny pro Geografickou společnost.

Kritické hodnocení jednotlivých Raffelspergrových map je nutno uvést připomínkou, že jeho činnost se člení ve dvě přibližně stejně dlouhá období. Po 14 let mu šlo výlučně o mapy cestovní a o mapy sítí poštovní osobní dopravy. U těchto, v podstatě již tematických map lze hovořit o jistém metodickém přínosu, hlavně jsou však cenné po stránce obsahové. Závažnou okolností přitom bylo, že Raffelsperger mohl používat ověřených dat z poštovního ústředí, kde byl zaměstnán. V druhém období vydával téměř výlučně mapy geografické, převážně zmíněné levné mapy určené hlavně pro školy. U těchto map naprosto převažuje — včetně jednotlivých listů vícelistých map až po velkou mapu Evropy o 24 listech — formát malého mediánu (46 X 56 cm), řídčeji i velkého mediánu (47 X 60 cm). Formáty map prvního období jsou naproti tomu velmi rozličné, a proto se u nich v připojeném seznamu všech mapových prací uvádějí jejich rozměry. Ze tří map, datovaných rokem 1826 vyšla nejdříve Přehledná mapa jízdních pošt v Rakouském císařství, jednobarevná litografie mnohobarevně ručně kolorovaná. Její celkový vzhled působí ještě konzervativním dojmem. Z obsahu má však pramennou hodnotu hierarchická diferenciaci poštovních základů do 9 kategorií, jakož i tabulka jednotlivých tratí, z níž lze vyčíst, kterého typu poštovních rychlíkových vozů se tři léta po zavedení rychlíkové dopravy používalo.¹⁰ Druhá mapa je již skutečnou mapou cestovní, neboť udává jízdní doby. Tato předchůdkyně map influenčních

⁹ Konzervativní Wurzbachův životopisný lexikon věnoval celý sloupec (str. 225 a 226 ve sv. 24) negativní kritice Raffelspergrova politického radikalismu, přičemž zvláště odsuzuje netaktnost v polemikách s politickou stranou žlutočerných.

¹⁰ Tato mapa je nepochybně totožná s Velkou mapou jízdních pošt, uváděnou ve všech třech rakouských příspěvcích o Raffelspergrovi. Tuto nejednoznačnost zavinil — podobně jako několik dalších — patrně sám autor, protože nejednou původní název v dalších vydáních mapy měnil, resp. dal do subskripčního ohlášení nebo na obálku mapy jiné jeho znění. Tak tomu je u velké mapy Evropy z r. 1843 aj.

je však příliš malého formátu, není dost přehledná a navíc má příliš drobné písmo.

Na influenčních mapách, jež bezprostředně následovaly, se u každého kursu udávají doby odjezdu a příjezdu ve významných stanicích a také délka příslušných úseků v milích. U vnitrozemských tratí jsou v připojené tabulce udány i zájezdní hostince, kde se během dálkových jízd za dohodnuté pevné ceny obědvalo, večeřelo, nocovalo a snídalo. Uvedena je i skladba jídel. Název, jenž dnes zní kuriozně, vyžaduje objasnění. Protože se pod cestovní mapou často mylně rozuměla jen mapa tratí jízdních pošt nebo dokonce jen mapa silniční sítě, vypůjčil si Raffelsperger pro jednoznačné odlišení zmíněných map termín *influence* (influenční bod ap.), jímž se až do počátku našeho století značila návaznost kursů. Do roka nakreslil novou influenční mapu, a to již nikoliv jen s význačnými, nýbrž se všemi spoji. Z tohoto důvodu se druhé vydání lépe hodilo autorovi tohoto článku za pramenný podklad ke konstrukci dvou tématických znázornění pro Atlas československých dějin (mapy 19a a 19f), tj. jednak frekvenčních a rychlostních poměrů na našem dnešním státním území, jednak dosažitelnosti tohoto území z různých evropských center. Podrobný komentář k těmto rekonstrukcím dopravních poměrů obsahují dva autorovy články, jeden o českých zemích (Sborník Čs. zeměpisné společnosti, roč. 1958), druhý o Slovensku (Geografický časopis, roč. 1964).

Kolem r. 1828 bylo jako kolorovaná litografie vydáno znázornění cestovní trasy Vídeň—Benátky s dalším napojením na Terst, Veronu a Ferraru. Uvádějí se na ní opět zájezdní hostince, kde cestující nocují a kde se stravují, takže jde opět o skutečnou cestovní mapu.

V následujícím roce Raffelsperger sestrojil a vydal čtyři dopravní mapy, jež se tentokrát ryly do mědi a opět mnohobarevně kolorovaly. Použil jich jako příloh do zmíněného třísvazkového Cestovního sekretáře, ale vydal je také v samostatné složce jako Poštovní atlas. Mapy znázorňují sítě poštovní osobní dopravy Evropy, Německa (do něhož je zahrnuta i západní polovina Rakouska!), samotné Rakouské monarchie — zde se všemi trasami extrapošt, což má jistou pramennou hodnotu — a konečně větší části světa. Tuto mapu spojují balíkových člunů a parníků evropského světadílu s jeho blízkým zámořským okolím, jakož i významné vodní cesty v jeho vnitrozemí lze interpretovat jako druh anamorfované mapy určené specificky směry vodní dopravy. Po formálně metodické stránce je to nejpozoruhodnější, ale současně i nejspornější ze všech Raffelspergrových kartografických znázornění. (O jistě autorově sebekritické zdrženlivosti svědčí fakt, že název mapy začíná slovem *pokus*.) List je přeplněn šesti vedlejšími mapkami, hlavní kresba je eliptická.

V následujícím roce (1833) vyšla pod pozměněným názvem a s nevýstižným značením třetí vydání — přepracovaná influenční mapa. Doplnění o četné další zahraniční dálkové spoje (do Petrohradu, Smyrny ap.) bylo však provedeno za cenu velkých a násilných zkreslení při okrajích mapy. Došlo k tomu vlastně proto, že se Raffelspergrovi nepodařilo zvětšit formát mapy, jak původně inseroval, na plochu 3 × 2,5 stop. Další opravená verze — doplněná hlavně v oblasti Prahy — se pak tiskla ještě v následujícím roce. Škoda, že Raffelsperger v edici nepokračoval s uplatněním typografického postupu, jak to v omezeném rozsahu zkusil na zmíněné mapě přepravních zařízení z r. 1835. Snad tu stojí za připomínku, že autor tohoto článku využil influenčních map

k podrobnému zjišťování vývojových tendencí naší poštovní osobní dopravy v tehdejší době.¹¹

Zmíněná čtyřlístá Generální poštovní mapa z r. 1837 patří k nejpozoruhodnějším Raffelspergovým mapám. Vyšla v 6 vydáních. Vydání z r. 1839 působí příznivějším dojmem nežli původní již s ohledem na úzké hladké orámování místo konservativně působícího širokého rámu s dvojným ornamentem. V pravém dolním kvadrantu mapy jsou vtěsnány čtyři vedlejší mapky znázorňující zbývající části kontinentu. Poštovní silnice jsou druhem čáry rozlišeny do čtyř kategorií.

Raffelspergovou ambicí jako kartografického nakladatele pak bylo zhotovit a vytisknout velkou nástěnnou mapu Evropy. Vyšla v r. 1843 na 24 listech pod názvem Generální mapa Evropy s Malou Asií a severní Afrikou. V pokračujícím dlouhém názvu se ujišťuje, že mapa přihlíží i k posledním státním smlouvám a k nejnovějším zařízením v dopravnictví. Jako cenná pomůcka je k ní jako 25. list připojen přehled sekcí. Většina výtisků nebyla patrně slevována, nýbrž zůstala ve volných listech. Tištěná obálka přispěla k tomu, že se mapy užívalo většinou jako atlasu. Při okraji jsou odlišeny ty rovnoběžky, jež byly určeny jako charakteristické pro severní vymezení výskytu některých rostlin a chovu domácích zvířat. Značení takových hranic jednotně zeměpisnou šířkou je ovšem hrubou schematizací, avšak před téměř půldruhým stoletím to jistým obohacením mapového obsahu bylo.

Udat přesný počet map levné edice je nesnadnější nežli by se mohlo zdát na první pohled, protože je obtížné definovat, kdy jde o skutečně nové vydání a kdy jen o další náklad, neboť němčina má pro obojí jeden výraz (Auflage). Snad to byly komerční zřetele, jež vedly k označování co nejvyšších pořadí vydání (nákladů), neboť v číslování se pokračovalo i tehdy, když se titul mapy měnil. Přehlednost se v tom ohledu snižuje hlavně tím, že často není uveden rok nebo pořadí a v některých případech dokonce ani jedno ani druhé.

Nejprve byly ovšem vydány mapy jednotlivých zemí monarchie, jimž přirozeně předcházelo zobrazení monarchie celkově. Těchto map bylo 11. Bylo to méně než rakouských zemí, ježto v některých případech byly zobrazeny dvojice a výjimečně i trojice zemí. Když byly během dvou let vydány všechny, rozhodl se Raffelsperger sestavit z nich soubor, který nazval „Austria, první typometrický atlas pro obchodníky všech kategorií“. Halič se v něm objevuje na dvou a Uhersko na čtyřech listech, takže Atlas obsahoval celkem 15 listů. Původní vydání pochází pravděpodobně z r. 1841. Zachovalo se však jen vzácně, u nás jsou známa jen vydání třetí a čtvrté, obojí z r. 1843. Další mapy levné edice vyvolávají dojem, že Raffelsperger zprvu pomýšlel nejen na atlas Evropy, ale i na atlas světa. Jsou to totiž nejen mapy Německého spolku a Velké Británie s Irskem, ale i zemských polokulí a Indie.

V r. 1845 se Raffelsperger rozhodl uvesti do oběhu sérii map rakouských zemí — z nichž některé (např. i Čechy) vyšly aspoň sedmkrát — vydat s dotiskem dalších obsahových prvků, hlavně železnic, telegrafních linek a u pěti zemí (monarchie celkově, Čechy, Morava, Štýrsko s Korutany a Kraňskem, Tyrolsko) i hranic národnostních. Číslování vydání (nákladů) však pokračovalo dál, takže se dosáhlo — pokud bylo možno zatím zjistit — až čísla 19. V té

¹¹ Podrobně o tomto specifickém druhu cestovních map pojednává autorův referát z II. symposia dějin geodezie a kartografie v r. 1980.

době vyšla i malá mapa Banskobystrická (1847), k níž se bližší charakteristikou ještě vrátíme. Nelze ještě pominout konstatování, že důsledky změn, které společenské otřesy v r. 1848 vyvolaly, Raffelspergrovi ekonomicky nepřímo pomohly. K zmíněným doplněním map rakouských zemí totiž jako velmi aktuální prvek přibyly hranice krajů a okresů, jež se tehdy v důsledku reformy územní správy opětovně měnily.

Konkurence map tištěných v Praze je pravděpodobně příčinou, proč Čechy vyšly v mutaci francouzské a italské, ale nikoliv české. Morava se Slezskem se naproti tomu české verze dočkala. Není však po jazykové stránce, jak plyne již ze samotného titulu, zdařilá. U nás jsou známy české mutace vydání 9. (Universita Brno) a 12. (Poštovní muzeum v Praze). Všechna vydání mapy Čech v původní jednodušší formě tj. z let 1841 až 1848, se v našich sbírkách nezachovala, chybí vydání 4., 6. a 7. Je to dáno hlavně málo trvanlivým druhem papíru. V doplněné formě vyšla mapa Čech nejméně čtyřikrát, totiž během let 1850 a 1851 s označením vydání 8.—11. Ve fondech někdejší mapové sbírky Národního muzea se nachází neúplný podklad připravované dvoulisté mapy Čech, kterou Raffelsperger hodlal, jak svědčí záhlaví mapy, kolportovat opět prostřednictvím zmíněné Zimmermannovy oficíny. Mapa uvádí grafická měřítká také v mílích geografických a francouzských. Neobvykle je uvedeno i jméno vydavatele Civil-geografisches Institut, na rubu je připsáno datum 21. 10. 1850. Patrně jde o zkušební nebo korekturní otisk, a to samotného popisu, který je asi dvakrát bohatší nežli u dříve zmíněné mapy Čech. Zda mapa skutečně vyšla nebylo možno zatím zjistit.

Mapa Moravy se Slezskem vyšla v německém znění v letech 1841—1848 šestkrát. V našich sbírkách nebyla zjištěna vydání čtvrté a páté. V nové doplněné formě byla v letech 1850 a 1851 vydána nejméně třikrát. Jen ojediněle se objevuje u mapy Čech doplňkový titul v českém znění. Ze dvou známých případů takových vydání je u staršího název jazykově zkomolen (Česke Kra-^olostvo).¹²

Slovenského území se týká malá mapa okolí Banské Bystrice, tištěná ve čtyřech barvách v měřítku zhruba 1:110 000. Nemá normální orientaci, nýbrž je — jak šipková značka udává — stočena k severovýchodu. Banská Bystrica nezaujímá středovou, nýbrž okrajovou polohu, takže jde jen o okolí severozápadní, severní a severovýchodní. I když patrně nemá význam jako pramený podklad, zasloužila by analytického vyhodnocení.¹³ Je v ní zakreslena trasa tehdy projektované silnice z Banské Bystrice, jež vede údolím dolní Ta-

¹² Protí původním Raffelspergrovým představám se dočkala jinojazyčných mutací sotva jedna pětina map. Pokud bylo možno zjistit, byly to dvě u Čech, u rakouských zemí se Solnohradskem a Ilýrie se Štýrskem (francouzská a italská), a jedna u Moravy (česká), Uherska a Sedmihradska (u obou maďarská) — a patrně i Lombardsko-Benátska a Dalmácie.

¹³ Detailního hodnocení by zasloužila i slovenská část obou čtyřlístých map Uherska, a zvláště také rozličná vydání map Čech a Moravy, jež jsou podchycena v Roubíkově Soupisu jako č. 84, 88, 114, 229 326 a 554 ve sv. I, a 1280, 1298 a 1299 ve sv. II. Bohemika i slovenika by se však měla chápat v širším smyslu, tedy nejen když je jméno země v titulu uvedeno. Mělo by být směrodatné, že aspoň polovina zobrazeného teritoria spadá do našeho státního území. Týkalo by se to především mapy z r. 1826, jež znázorňuje trasy poštovních rychlíků, neboť z osmi hlavních cílů, uvedených v titulu, přísluší pět na naše území (Praha, Karlovy Vary, Brno, Olomouc a Bratislava).

jovky a odtud do sedla mezi obce Kralík a Kordík a odtud do Kremnice. Nad Tureckou se uvádějí Banskobystrické alpské louky horalů, u Harmana soustava roklí atd. Jako znázornění malého území tvoří výjimkou mezi všemi 11 mapovými přílohami geograficko-statistického lexikonu. V zahraničních mapových sbírkách se objevuje i samostatně, takže je pravděpodobné, že sa prodávala i jednotlivě. Uváží-li se turistická brožura o okolí Ischlu, kterou Raffelsperger vybavil 16 barevnými mapkami zalomenými do textu, což bylo v té době pozoruhodnou vymožeností, vnučuje se myšlenka, zda nešlo původně o obdobný účel. Zmíněný průvodce po hornorakouských jezerech se tiskl v Raffelspergově tiskárně r. 1842.

V závěrečném shrnutí citujme především slova E. Arnbergra: „Nejen v technice tisku map razil Raffelsperger nové cesty, ale pokoušel se také o nové, často velmi svérázné znázorňovací metody“ (str. 128). Jako typický kladný příklad uvádí influenční mapu a jako metodickou zvláštnost kombinované znázornění národnostních poměrů s železnicemi a telegrafními linkami (str. 96).¹⁴ Z širšího pohledu byl pojat nekrolog předsedy Geografické společnosti ve Vídni L. Thun-Hohensteina, zdůrazňující Raffelspergrovu zásluhu o tuto instituci, dále jeho provozování tiskárny v zájmu věci (tj. nikoliv ryze obchodnický), vytrvalou snahu o zdokonalování map přes finanční nezdary s některými levnými edicemi, a zvláště houževnatou pílí, s níž téměř bez cizí pomoci připravil obsáhlý geograficko-statistický lexikon. Charakteristika by však byla neúplná, kdyby se nevzpomnělo jeho pomoci reformě osobní poštovní dopravy ve dvacátých letech, a to hlavně nepřetržitým vydáváním map jak pro řídicí orgány pošt, tak pro cestující. Mnohé z nich mají význam — zvláště proto, že jsou jednotné pro celé dnešní území ČSSR — jako pramen historicko-geografického studia.

LITERATURA

1. ARNBERGER, E.: Handbuch der thematischen Kartographie. Wien 1966. — 2. Archiv für das Postwesen. 10, Wien 1838. — 3. FALKENSTEIN, K.: Geschichte der Buchdruckerkunst in ihrer Entstehung und Ausbildung. Leipzig 1840. — 4. HOFMANN, H.: Franz Raffelsperger. Kartographische und schulgeographische Zeitschrift, 6. Wien 1917, 143—144. — 5. HORN, W.: Die Typometrie ein vergessenes Verfahren der Kartenherstellung. Peterm. Geogr. Mitteilungen, 92. Gotha 1948, 90—97. — 6. HŮRSKÝ, J.: Influenční dopravní mapy jako historický pramen. Sborník II. sympózia pro dějiny geodézie a kartografie. Praha 1981 [v tisku]. — 7. Jahrbücher des k. k. Polytechnischen Instituts in Wien, 20. Wien 1839. — 8. KLOKOČNÍKOVÁ, A.: Poštovní mapy 18.—19. století ve sbírkách Poštovního muzea 1980. Praha 1980, 53—71. — 9. MARTINČEK, L.: Modranský vynálezca. Technické noviny, 16. Bratislava 1968, 46. — 10. MAYER, A.: Wiens Buchdrucker-Geschichte (1482—1882). Wien 1887.
11. Österreichische Post-Biographie. 5, Franz Raffelsperger, Wien 1913. 12. PREU-

¹⁴ Arnberger přehlédli ještě složitější kombinace u jiných map tohoto druhu, především u tří map rakouských zemí (Moravy, Štýrsko s Korutany a Kraňskem, Tyrolsko). V pozn. 332 na str. 129 je atlas Austria mylně ztotožněn s velkou mapou Evropy. K neobvyklým formám mapové symboliky patří u Raffelspergra např. zvětšení prvního písmene pomístního názvu, když šlo o poštovní stanici s výměnou koní, nebo o rozlišení čtyř stupňů významu měst druhem podtržení jejich názvu. Na české mapě Moravy „puntík při černé čáře znamená sídlo okresního hejtmanskví“ ap. Jeví se tu přirozeně snaha využít maximálně typografie k diferenciaci prvků mapového obsahu.

SCHE, A. G.: Essais préalable sur la typometrie ou le moyen de dresser les cartes géographiques à la façon des imprimeurs. Charleroue 1776. — 13. PRIKRYL, L. V.: Vývoj mapového zobrazenia Slovenska. Bratislava 1977. — 14. Registratur der k. k. niederösterreichischen Statthalterei. Fasc. B, 7 (1843—1845). — 15. Registratur des Wiener Magistrates. Fasc. H, 64 (1845). — 16. ROUBÍK, F.: Soupis map českých zemí, 1 a 2. Praha 1952 a 1955. — 17. THUN-HOHENSTEIN, L.: Eröffnungsansprache. Mitteilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft, 5. Wien 1862, 13—31. — 18. WURZBACH, C.: Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich, 24. Wien 1872.

MAPY SESTROJENÉ A VYDANÉ F. RAFFELSPERGEM

Ze zmíněného počtu 300 Raffelspergrových map — včetně různých, více nebo méně odlišných vydání, avšak s vyloučením map kvartového formátu a menších — bylo v našich a zahraničních sbírkách nalezeno zhruba 40 %. V dosud nekatalogizovaných fondech zůstaly však jistě ještě další, takže podíl dochovaných map F. Raffelspergera lze odhadnout na téměř polovinu. Při důsledném dodržování katalogizačních zásad měla by jakákoliv změna ve znění názvu mapy vyžadovat samostatný katalogizační lístek. Za dané situace bylo však nutno uplatnit tolerantnější řešení. Za směrodatnou se považovala toliko změna u prvního nebo druhého slova v názvu mapy. Takto se určilo 58 základních titulů, z nichž je jen 5 zatím nezvěstných, případně sporných.

Některé z map nemají v názvu ani pořadové číslo vydání, ani jeho letopočet, jiným mapám chybí první nebo druhé. Protože chronologický princip řazení map se osvědčuje pro daný úkol jako nejúčelnější, uvádějí se v případě nutnosti letopočty pravděpodobné, a to buď se zkratkou „ca“ nebo v závorkách. Raffelsperger nejednou pokračoval v číslování jednotlivých vydání i tehdy, když změnil název i kresbu, a kdy tedy se ve skutečnosti jedná o novou mapu. V těchto případech se za číslem vydání, které je obsaženo v titulu, uvádí i číslo (v závorkách) fakticky správnější.

Dobrá polovina dochovaných map existuje u nás ve dvou nebo více exemplářích na různých místech. Není prakticky proveditelné evidovat uložení a signatury všech těchto duplikátů. Uvádí se zpravidla tisk nezachovávejší a s přednostním pořadím mapových sbírek [daného početním zastoupením Raffelspergrových map] SSM, NM a PM.

U všech map je Raffelsperger označen také jako vydavatel (vždy „entworfen und herausgegeben von...“), u několika prvních se dokonce uvádí „nákladem vlastním“. V některých případech nelze z titulu mapy nakladatele spolehlivě určit. Po jistou dobu fungovala Raffelspergerova tiskárna i jako nakladatelství, avšak na druhé straně se často na „mapové nakladatelství“ (Landkarten-Verlag) odkazuje jen jako na místo, kde je možno příslušnou mapu koupit. Plyne to ze srovnání s jinojazyčnými mutacemi, kde je jako příslušný protějšek jednoznačně uveden „sklad“.

Mapové sbírky, na něž se odkazuje aspoň třikrát, se citují zkratkami: BUW — Bibliothek der Universität Wien, NB — Nationalbibliothek Wien, NM — býv. mapová sbírka Národního muzea v Praze (nyní ČSAV), PM — Poštovní muzeum v Praze, SK — Státní knihovna v Praze, SLB — Sächsische Landesbibliothek Dresden, SSM — býv. Státní mapová sbírka (nyní ČSAV), UB — mapová sbírka geografické katedry university Brno. V citacích názvu Raffelspergrovy tiskárny se vypouští vždy uváděné zkratky „k. k. a. p.“ značící „císařská královská výlučně privilegovaná“. Další zkratky: b. r. — bez roku, Lit — litografický závod, Nakl. — nakladatelství, NN — nezjištěna, resp. zničena za druhé světové války, T — tiskárna. U map, kde není formát přesně v cm uveden, jde vesměs o tzv. medián, formát s tiskem na 35 × 46 cm až 38 × 51 cm.

1826 Übersichts-Karte der fahrenden Posten in dem Österreichischen Kaiserstaate. T. neuved. Wien 1826. Ca 1:2 mil. 70,5 × 50 cm. SSM 9830/403, 2:1828 NN, 3:1829 NN.

1826 Reise- und Influenzkarte der vorzüglichsten Eil- Post- und Brancardwagen-Course in dem Österreichischen Kaiserstaate. Lit.: Mansfeld et Comp. Wien 1826. 24 × 38 cm. PM 484, 2:1827 SSM 9875/642.

- ca 1828 Eilpoststrouten von Wien nach Prag und Carlsbad, Brünn, Olmütz, Pressburg, Ofen-Pest, Gratz und Linz. Lit: Aichinger. Wien (b. r.) 25 X 23,5 cm. PM 151/67.
- ca 1828 Eilwagenfahrt. [Wien — Venedig — Triest — Verona — Ferrara.] Lit: Mansfeld et Comp. Wien (b. r.) 24 X 38 cm. PM 1288.
- 1829 Übersicht der Haupt-Post-Strassen in Deutschland und in einem grossen Theile des übrigen Mittel-Europa. T: Stöckholzer von Hirschfeld. Wien 1829. Pfl. v Reise-Secretär PM K/B 234a (2):1830 [Post-Atlas] NN, (3):1834 [Europäischer Post- und Reise-Atlas, 3] SLB geogr. B 9.
- 1829 Übersicht der Post-Hauptstrassen in Europa. T: Stöckholzer von Hirschfeld. Wien 1829. Pfl. v Reise-Secretär PM K/B 234a (2):1830 [Post-Atlas] NN, (3):1834 [Europäischer Post- und Reise-Atlas, 2] SLB geogr. B 9.
- 1829 Übersichts-Karte der Extrapoststrassen in dem Kaiserthume Österreich und in einem Theile der angränzenden Länder. T: Stöckholzer von Hirschfeld. Wien 1829. Pfl. v Reise-Secretär PM K/J 334b. (2):1830 [Post-Atlas] NN, (3):1834 [Europäischer Post- und Reise-Atlas, 4] SLB geogr. B 9.
- 1829 Versuch einer Übersicht der Packetboot- und Dampfschiff-Fahrt-Verbindungen der Europäischen Continents und seiner nächsten überseeischen Umgebungen und der vorzüglichen Wasserfahrten in dessen Innern, T: Stockhölzer von Hirschfeld. Wien 1829. Pfl. v Reise-Secretär PM K/B 334b, NM 33 b C 64; (2):1830 [Post-Atlas] NN, (3):1834 [Europäischer Post- und Reise-Atlas, 1] SLB geogr. B 9.
- ca 1830 Übersicht der Eilpost Fahrten von Wien nach Prag und Carlsbad; Brünn und Olmütz; Pressburg und Pöstömy; Ofe; Gratz und Klagenfurt, Linz 43 X 32,5 cm. Orsz. Könyvtár, Budapest, T3, 421.
- 1831 Uebersichtskarte aller Post-Routen und der summarischen Entfernungen im Kaiserthum und in den angränzenden Staaten. T [Nakl.]: J. P. Sollinger. Pfl. Poststrassenbuch. Wien 1831. NN.
- 1833 Influenzkarte der Eilpost-Diligenzen und Packwagen-Course in dem Kaiserthume Österreich und in den angrenzenden Ländern. Lit: M Mansfeld et Comp. Wien 1833. 76 v 56,5 vm. 3(1):1833 BUW I/151541; 3(2):1834 NB KC 97589.
- 1835 Die Beförderungs-Anstalten für Reisende, Geld, Waaren etc. oder Lauf der Eil- und Fahrposten zwischen Wien und den Provinzen. T: Stöckholzer von Hirschfeld. Wien 1835. 49,5 X 38,5 cm. NN; 2:1836 NN; 3:1837 PM K/B 178—2.
- 1836 Übersichts-Karte der Poststrassen und Eisenbahnen in dem Kaiserthume Österreich und den angrenzenden Staaten. T: Stöckholzer von Hirschfeld. Wien 1836. Pfl. Topographisches Lexicon I 49,5 X 39,5 cm. PM 5.
- 1837 General-Postkarte des Kaiserthums Österreich und der nächsten Grenzländer mit Ergänzungen der übrigen Staaten Europas. Erste typographische Karte. T: A. Pichlers Witwe. Wien 1837. 96 X 74,5 cm, 1:1,5 mil., ze 4 listú. SSM 7443/395, (2):1839 NM 93 g B 5, 6:1846 [Typo-geogr. Kunst-Anstalt] SK 19 C 172/II—4 a III—1.
- 1840 Umgebungen Leipzigs. Erste Kunstdruckerei, Wien 1840. SK 2 A 21.
- ca 1840 Eisenbahn, Strassen-Dampf-schiffahrten-, Canal, und Postkarte von Deutschland. Erste typo-geogr. Kunst-Anstalt, Wien (b. r.) BUW III. 151. 558.
- 1841 Karte des Kaisertums Österreich. Erste Kunstdruckerei, Wien 1841. 1:2,8 mil. 49 X 36 cm. SSM 13934/403, 3:1843 SSM 6897/397, 5:1845 NM 93 g A 5/26.
- 1841 Karte der Königreiche Ungarn, Croatien, Slavonien und der Militärgrenzen. Erste typo-geogr. Kunst-Anstalt. Wien 1841. 1:875 000. 97 X 75 cm, na 4 listech. SSM 6301/402; 3:1843 SSM 11923/262; 5:1847 Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest, TM 5057.
- ca 1841 Magyarország és a'hozzá kapcsolt tartományok földabrosza. Első műnyomtató intézet. Bécs (b. r.) 97 X 75 cm, na 4 listech. NM 93 g A 5/25.
- 1841 Karte des Königreiches Böhmen. T: Erste Kunstdruckerei. Wien 1841. 1:875 000. 46 X 35 cm. NM 93 g A 5/7, (2):1842 SSM 7241/827, 3:1844 SSM 6897/397,

- 5:1845 SK 19 C 172/I—3, {7:[1849] a další viz: ca 1839 Kreis-, Gerichts... des Königreiches Böhmen).
- 1841 Carte du Royaume de Bohême. T: Première Typographie, Vienne 1841. 33 X 44,5 cm. NM 93 a C 28a.
- 1841 Carta del Gegno Boemia. T: Prima Tipografia, Vienna 1841. 33 X 44,5 cm. NM 93 a C 28b.
- 1841 Karte der Markgrafschaft Mähren. Erste Kunstdruckerei. Wien 1841. 46,5 X 35,5 cm. SSM 7241/827, {3}:1843 SSM 6897/397, 5:1846 NM 93 c A 21; 6:1846 Muzeum Soběslav (bez. sign.); ? SSM 9694/407.
- 1841 Karte des Erzherzogthums Österreich mit Salzburg. Erste Kunstdruckerei. Wien 1841. 46 X 35 cm. SSM 13936/403; {2} 1842 SSM 7241/827; 3:1843 SSM 6897/397; 7:1850 NM 93 g A 5/2.
- 1841 Carte de l'Archiduché d'Autriche avec Salzbourg. Première Typographie, Vienne 1841. NM 93 g A 5/5.
- 1841 Carta dell'Arciducato d'Austria con Salisburgo. Prima Tipografia, Vienna 1841. NM 93 g A 5/5.
- 1841 Karte der gefürsteten Grafschaft Tyrol mit Vorarlberg. Erste Kunstdruckerei, Wien 1841. 1:875 000. 46,5 X 35,5 cm. SSM 12981/99; {2}:1842 SSM 7241/827; 3:1843 SSM 6897/397; 5:1846 SK 19 C 172/III—4.
- ca 1841 Karte von Inner-Österreich. das ist des Königreiches Illirien und des Herzogthumes Steiermark. Erste Kunstdruckerei. Wien (b. r.) 34,5 X 45,5 cm. SSM 13935/403; 3:1844 SSM 6897/397; 5:1846 SK 19 C 172/III—2.
- 1841 Carte du Royaume d'Illyrie. Première Typographie, Vienne 1841. NM 93 g A 5.
- 1841 Carta del Regno d'Illyria e del Ducato di Stiria. Prima tipografia, Vienna 1841. NM 93 g A 5.
- 1841 Karte des Königreiches Lombardie-Venedig. Erste Kunstdruckerei, Wien 1841. SSM 13726/433; 3:1843 SSM 6897/397, 5:1849 SK 19 C 172/II—1.
- 1841 Karte des Königreiches Dalmatien. Erste Kunstdruckerei, Wien 1841. 1:875 000. 48 X 40 cm. SSM 13937/403; 4:1844 SSM 6897/397; 5:1845 SK 19 C 172/I—2; — b. r. ? SSM 13590/403.
- 1841 Karte des Grossfürstentums Siebenbürgen. Erste Kunstdruckerei. Wien 1841. 1:875 000, 47 X 35 cm. SSM 1375/402; 3:1843 SSM 6897/397; 5:1846 SK 19 C 172/III—5.
- ca 1841 Karte des Königreiches Galizien. Erste Kunstdruckerei. Wien (b. r.) Na 2 listech. 1:875 000. SSM 13727/437; {4}:[1843] NM 93 g A 5/8.
- 1841 Erdély Nagyfejedelemség földrajza. Első műnyomatói intézet. Bécs 1841. NM 93 g A 5/19.
- 1842 Übersichtskarte vom Lande ob der Enns mit Salzburg. Erste Kunstdruckerei, Wien 1842. Pfl: Emil, See- und Alpenbesuche in den Umgebungen von Ischl. Provázena 16 bar. mapkami v textu. Nakl. Beck, Wien. 23 X 22 cm. SSM 14581/609.
- 1842 Eisenbahnkarte von Deutschland und den Nachbarstaaten. Erste Kunstdruckerei, Wien 1842. SSM 7241—16/827.
- 1842 Morva Markgrófság és Szilézia földabrosra. Cs. k. szab. első műnyomató int. 46 X 35,5 c. Orsz. Könyvtár, Budapest, T 437.
- ca 1842 Ungarn mit Siebenbürgen, Kroatien, Slavonien, Woywodina, Janat und den Militairgrenzen. Erste Kunstdruckerei, Wien (r. ?). 50,5 X 40 cm. NN; 5:[1851] SK 19 C 172/IV—3.
- 1843 Erste topometrische General-Karte von Europa mit Klein-Asien und dem nördlichen Afrika. Typo-geogr. Kunst-Anstalt, Wien 1843. 1:1,8 mil. 24 listů a skelet. SSM 9694/11.
- ca 1843 Karte der Eisenbahnen und Dampfbootfahrten in Deutschland. Erste typogeogr. Kunstdruckerei. Wien (r. ?) NN; 3:1844 NN.

- ca 1843 Special-Karte des Königreiches Boehmen. Nakl. C. W. Medau, Praha. Erste typo-geogr. Kunstanstalt. Wien (b. r.) PM 478/29.
- 1844 Die beiden Erdhälften. Erste Kunstdruckerei. Wien 1844, NM 55 A 49.
- 1844 Die deutschen Bundesstaaten. Erste Kunstdruckerei, Wien 1844. NM 95 c A 75.
- 1844 Ostindien dies- und jenseits des Ganges. Erste Kunstdruckerei. Wien 1844. NM 93 b C 64.
- ca 1844 Gross-Brittanien und Irland. Erste Kunstdruckerei. Wien 1844. NM 97 a C 16.
- 1847 Plan des Gebietes der Königlichen Freien Bergstadt Neusohl. Typo-geogr. Kunstanstalt, Wien 1847. 25 X 18 cm. SK 19 C 17/IV—4.
- ca 1847 Völker-, Telegraffen- und Eisenbahn-Karte des Kaiserthumes Österreich. Erste Kunstdruckerei, Wien (b. r.) 8 (2):1850 SSM 11875/99.
- ca 1848 Topographische Strassen-, Post- und Eisenbahnkarte der Königreiche Ungarn, Kroatien, Slavonien und der Militairgrenzen. (4 liaty). Erste Kunstdruckerei, Wien (r.?). 7 (1):(1848) NN; 10 (3):1849 British Library London 28199 (28).
- ca 1849 Greis-, Gerichts-, Telegraphen- und Postkarte vom Erzherzogthum Österreich mit Salzburg. Erste Kunstdruckerei, Wien (r. j.). 7 (1):(1849) NM 93 g A 5; 9 (3):1851 PM 1317.
- ca 1849 Kreis-, Gerichts-, Völker-, Telegraphen-, Eisenbahn- und Postkarte des Königreiches Böhmen. Erste Kunst-Anstalt, Wien (r.) 46 X 35 cm. 7 (1):(1849) NN; 8 (2):1850 NM 93 c A 51; 9 (3):1850 SSM 11865/260; 10:1851 UB 470; 11:1851 SSM 9026/260.
- ca 1849 Kreis-, Gerichts-, Völker-, Telegraphen-, Eisenbahn- und Postkarte der Markgrafschaft Mähren und Schlesien. Erste Kunstdruckerei, Wien (r.?) 44,5 X 33,5 cm. NN; 8 (2):1850 NM 93 c A 21.
- ca 1849 Kreis-, Gerichts-, Völker-, Telegraphen- und Postkarte der gefürsteten Grafschaft Tirol mit Vorarlberg. Erste Kunstdruckerei. Wien (1849) — 9 (1):(1849) NN; 10 (2):1850 NN. 4(6):1851 DSt Bibl., Berlin O (10) (380/10).
- ca 1849 Völker-, Kreis-, Gerichts-, Eisenbahn- und Post-Karte der Herzogthümer Steiermark, Kärnten und Krain. Erste Kunstdruckerei, Wien (1849) NN; 14 (2):(1850) NN.
- ca 1849 Telegrafienlinien, Eisenbahnen und Dampfbootfahrten in Deutschland und den Nachbarstaaten. Erste Kunstdruckerei. Wien (1849) NN; 4:(1850) NM 95 c A 74.
- 1850 Kreis-, Gerichts-, Völker-, Telegraphen-, Eisenbahn- und Post-Karte der Markgrafschaft Mähren und Schlesien. Erste Kunstdruckerei, Wien 44,5 a 33,5 cm 7(1):1850 NM 93 c A 21, 8(2):1850 Archiv Opava, 9(3):1851, Muz. Mikulov, 13(7), 1851, Nár. tech. muz., Praha 782, 14(8):1851 Postmuseum, Wien K 115.
- 1851 Krajská, soudní, národovni rychlopišní, železnodrážní a poštovní mapa markrabství Moravského se Slezskem. První umělecká tiskárna. Vídeň 1851. 46 X 34 cm. 9 (1):1851 UB IV—6; 12 (4):1851 PM 1818.
- 1851 Neueste Völker-, Telegraphen- und Eisenbahnkarte des Kaiserthumes Österreich mit der neuen politischen Eintheilung und Angaben der Handels- und Gewerbekammern. Civil-geogr. Institut, Wien 1851. 13 (1):1851 SSM 9863/99; 17 (5):(1853) SK 19 C 172/VI; 18 (6):1858 Postmuseum, Wien K 314.

PUBLIKACE A ATLASY F. RAFFELSPERGRA

- 1824 Gouin: Versuch einer Geschichte über die Errichtung der Posten in Frankreich, Aus dem Französischen übersetzt. Wien NN. BUW 2:1826 I—140 038.
- 1829—1831 Der Post- und Reise-Secretär. J. Bermann und Sohn, Wien 3 svazky, 1829—1831. PM K/B 334; 2:1836—1837 NN.
- 1830 Europäischer Post- und Reiseatlas. J. Bermann und Sohn. Wien 1830. NN. 2:1834 SLB geogr. B 9. BUWV — 331573.
- 1831 Poststrassenbuch oder Wegweiser durch Europa. J. P. Sollinger, Wien 1831. SK H 13386 (bez map. příl.); 2:1834 NN.

- 1834 Die landesherrlichen Fahrposten zu Wasser und zu Lande in Europa oder Post- und Reise-Secretär. J. Bermann und Sohn. Wien 1834 [3 svazky bez map. příloh]. SLB geogr. B 366.
- 1835 Itinerär, oder Verzeichnis aller Poststrassen in Österreich, ein Hilfsbuch für Reisende und Wanderer. J. P. Sollinger, Wien 1835. NN.
- 1836—1837 Topographisches Post-Lexikon oder General-Verzeichnis aller in den Österreichischen Staaten gelegenen Ortschaften. J. P. Sollinger, Wien 1836—1837. 2 svazky. PM K/B 178.
- 1838 Proben der ersten geographischen Typen. Wien 1838. BUW 151563.
- 1843 Austria. Erster typometrischer Atlas. Erste typo-geogr. Kunst-Anstalt, Wien 1843. 15 map. listů. SSM 3476/397. ?:1843 SSM 6301/402; 4:1844 SSM 6897/397.
- 1844 Die Gegenwart. Special-Statistik von Europa. Erste typo-geographische Kunst-Anstalt. Wien 1844. SK G 1965 (pouze sv. 1).
- 1845—1848 Allgemeines geographisch-statistisches Lexikon allwe Österreichischen Staaten. Wien 1845—1848. SK 19 C 172 (jen. sv. 1) 2:1854 SK 19 C 172 (kromě sv. 1).
- 1847 Allgemeines lexikographisches Central-Handbuch der Reise und Handelsbeziehungen in allen Theilen der Erde. Wien 1847. British Library 10028. of. 2.

Poznámka k oběma seznamům

Do seznamu map nebyla pojata mapa Čech, o jejíž přípravě v Civil-geographisches Institut v roce 1850 svědčí korekturní otisk (NM 93 a C 52), uvádějící v titulu označení první vydání a odkazující také na Dr. Zimmermanns Office, 33 Duke-Street, British Museum in London, avšak jejíž dokončení a vydání nemohlo být zatím doloženo. (Dva listy po 33,5 X 56,6 cm). Kromě této mapové práce Raffelspergrovy jsou sporné ještě dva další tituly. Jde o mapy, které jsou sice někde uváděny, ale které rovněž ještě z žádné mapové sbírky nebyly spolehlivě potvrzeny. (Wurzbachův lexikon na str. 226 svazku 24 Itinerär- und Dienst-Regulativ 1835, a inzerce na obálce velké mapy Evropy z r. 1843 Karte des Königreiches Galizien na 1 listu.)

Pro úplnost seznamu Raffelspergrovyh publikací je třeba připomenout, že knížka o Sicilii, do níž kreslil mapovou přílohu, byla asi jím napsána. (Gemälde aus dem Naturreich bei der Sicilien. Wien 1830.) Vyšla bez uvedení autora a nepodařilo se jí, podobn jako čtyři další (v seznamu s označením NN) zatím nikde nalézt.

Závěrem seznamu Raffelspergrovyh děl je nutno sdělit, že by mohl být — při velké složitosti a rozmanitosti Raffelspergrovy tvorby — skutečně jen zásluhou pomoci dobré desítky správců mapových sbírek, z nichž nutno jmenovat aspoň kolegy J. Mojdlu (SSM) a J. Kestřánka (NM), jakož i kolegyni A. Klokočnickovou (PM) Mimořádné podpory se autorovi dostalo (pořízení fotokopíí ap.) od dr. J. Dörflingera, docenta University ve Vídni. Autor by byl velmi povděčen za informace o existenci map, které nezaznamenal, zvláště z fondů, které se dosud zpracovávají.

Йосеф Г у р с к и

КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО ФРАНТИШЕКА РАФФЕЛЬСПЕРГЕРА (1793—1861)

Франтишек Раффельспергер (родом из словацкого города Модра), 120-ую годовщину кончины которого отмечаем в этом году, известен на основании более старших литературных источников, главным образом, как удачный испытатель и аппликатор т. н. типометрической

печати карт. По сравнению с австрийскими статьями об этом картографе и географе, в настоящей статье приводимый список карт является примерно в три раза шире. В нем, за исключением нескольких языковых версий карт и карт незначительных размеров, помещено 54 названий карт, из которых несколько до сих пор не удалось нигде обнаружить. Можно различать два примерно одинаково длительные периода творчества Раффельспергера. Первый период характерен ориентировкой исключительно на картографию транспорта, второй период (начиная с 1840 г.), когда он становится владельцем печатного цеха, характерен изданием почти исключительно лишь общегеографических карт, которые благодаря типометрической техники печати представляли, главным образом, дешевые школьные карты. Многие из этих карт переиздавались, зачастую и в 10 раз. Первые издания всех этих карт, однако, не сохранились. Транспортные карты Раффельспергера имеют важное значение для историко-географических исследований. „Он прокладывал новые пути не только в отношении техники печати карт, но он пытался применять также новые, зачастую очень своеобразные методы изображения“ (Э. Арнбергер, стр. 128). Очень типичными являются его карты инфлюэнции (воспроизведенные там же, табл. 6), которые автором этой статьи применены для разработки карт Атласа чехословацкой истории. Некоторые другие транспортные карты Раффельспергера имеют значение как источники для реконструкции транспортных условий данного времени.

Перевод: Л. П р а в д о в а

Josef H ů r s k ý

DIE KARTOGRAPHISCHEN WERKE VON FRANZ RAFFELSPERGER (1793—1861)

Der in der slowakischen Stadt Modra geborene Franz Raffelsperger, dessen 120. Todestages in diesem Jahr gedacht wird, ist aus der älteren Fachliteratur vor allem durch seine erfolgreiche Erprobung and Anwendung des sog. typometrischen Kartendruckes bekannt. Den Mitarbeitern in den Kartensammlungen ist er als ein recht produktiver Autor bekannt. Das anliegende Verzeichnis enthält fast das Dreifache der in den drei Beiträgen über Raffelsperger enthaltenen Kartentitel. Es sind, bei Ausklammerung von mehreren kleineren Darstellungen, 58 Kartentitel von denen allerdings einige unauffindbar blieben. Man kann zwei ungefähr gleich lange Zeitabschnitte in seinem Wirken unterscheiden. Der erste war verkehrskartographisch orientiert, in dem zweiten gab er, bereits als Besitzer eigener Druckerei, fast ausschliesslich allgemein-geographische Karten heraus, grösstenteils billige — dank der typometrischen Drucktechnik — Schulkarten. Manchen von ihnen wurden in bis zu 10 Auflagen herausgegeben. Leider gibt es nur von einem kleinen Teil Erstauflagen. Als Quellen für historisch-geographische Forschungen sind vor allem die Verkehrskarten von Bedeutung. „Er hat nicht nur in der Drucktechnik der Karten neue Wege eingeschlagen, er hat sich in neuen, oft sehr eigenwilligen Darstellungsmethoden versucht“. (E. Arnberger, S. 128.) Sehr typisch sind seine Influenzkarten (dto, Tafel VI), die der Verfasser dieses Beitrages bereits als Quelle für Kartenentwürfe für den Atlas der tschechoslowakischen Geschichte benutzte. Einige andere Verkehrskarten besitzen ebenfalls einen beträchtlichen Quellenwert für die Rekonstruktion von Verkehrsverhältnissen der jeweiligen Zeitepoche.

Übersetzt von A u t o r